

ВІДГУК

**кандидата юридичних наук, доцента,
професора кафедри цивільного права,
Навчально-наукового юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
Гейнц Руслани Миколаївни
на дисертацію Паньківського Володимира Миколайовича
«Договір узуфрукта», поданої до захисту в разову спеціалізовану вчену
раду ДФ 58.082.156 Західноукраїнського національного університету
на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право
за спеціальністю 081 Право**

Актуальність дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження Володимира Миколайовича Паньківського «Договір узуфрукта» обумовлена низкою факторів, які насамперед пов'язані із трансформаційними процесами у правовій системі України, зокрема рекодифікацією Цивільного кодексу України та впровадженням європейських стандартів правового регулювання у сфері приватного права, які зумовили перегляд підходів до системи речових прав. В цих умовах особливої ваги набувають наукові дослідження, присвячені тим речовим правам, які донедавна не були закріплені у цивільному законодавстві України. Одним із таких речових прав є право узуфрукта, яке було запроваджено в Україні щодо державного та комунального майна Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-ІХ.

Ефективність застосування узуфрукта залежить від належного правового регулювання договору, який виступає юридичною підставою виникнення узуфрукта. Вдосконалення законодавчих положень про договір узуфрукта повинно базуватися на результатах наукових досліджень, присвячених питанням узуфрукта та договірної форми його встановлення, меж реалізації принципу свободи договору та забезпечення балансу інтересів власника майна й особи, яка набуває право користування ним. Водночас необхідно констатувати, що вітчизняна цивілістична наука поки що не напрацювала єдиного підходу до визначення юридичної природи договору узуфрукта, його істотних умов, особливостей виконання та співвідношення із суміжними договірними конструкціями, насамперед договорами найму (оренди), управління майном, сервітуту, емфітевзису та іншими формами користування чужим майном.

Актуальність тематики дослідження посилюється ще й тим, що в процесі рекодифікації відбувається впровадження європейських підходів до регулювання приватно-правових відносин і, відповідно, важливим аспектом розкриття теми є проведення компаративістичних досліджень узуфрукта та

договору узуфрукта в країнах Європейського Союзу, оскільки інститут узуфрукта, який в системі речових прав багатьох європейських країн займає чільне місце, у національному цивільному законодавстві знаходиться на стадії становлення.

З огляду на зазначене, дисертація Володимира Миколайовича Паньківського «Договір узуфрукта» є актуальним і своєчасним науковим дослідженням, а її результати є важливими як для теорії цивільного права, так і для правозастосовної діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, характеризуються достатнім ступенем наукової обґрунтованості, внутрішньою логічною узгодженістю та належним рівнем аргументації. Їх достовірність забезпечується комплексним використанням сучасної методології юридичного дослідження, опрацюванням значного обсягу нормативно-правових джерел, практики їх застосування, а також наукових праць українських та зарубіжних учених-цивілістів.

Заслугує на схвалення прагнення автора досліджувати договір узуфрукта у системному взаємозв'язку із положеннями договірного та речового права. Такий підхід дав можливість переконливо обґрунтувати власні висновки щодо юридичної природи досліджуваного договору, його місця у системі цивільно-правових договорів, а також сформулювати пропозиції до проекту Цивільного кодексу України. Висновки дисертанта є логічним результатом проведеного дослідження, безпосередньо впливають із поставлених завдань та підтверджуються аналізом законодавства України, європейського досвіду правового регулювання, судової практики та існуючих наукових підходів.

Про належний рівень достовірності отриманих результатів свідчить також використання порівняльно-правового методу, який дозволив авторові не лише простежити еволюцію інституту узуфрукта у європейських правопорядках, але й критично оцінити можливості імплементації відповідних правових моделей у національне цивільне законодавство. Важливо, що запропоновані рекомендації ґрунтуються на проведеному глибокому аналізі та є логічним продовженням сформульованих у роботі наукових висновків.

У цілому можна констатувати, що рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації відповідає вимогам, які ставляться до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а наведені автором аргументи є достатніми для підтвердження достовірності одержаних результатів.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи Володимира Миколайовича Паньківського дає підстави для висновку, що її зміст в повному обсязі відповідає темі, меті та поставленим

завданням дослідження. Структура роботи є логічною, послідовною та відображає рух наукового пізнання від з'ясування передумов формування інституту узуфрукта і визначення його місця в системі речових прав на чуже майно до комплексної цивілістичної характеристики договору узуфрукта та особливостей його укладення, виконання, зміни і припинення.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обрана структура забезпечує належне розкриття предмета дослідження. Кожен розділ має власне змістове призначення, а сформульовані до нього висновки узагальнюють результати проведеного аналізу та створюють логічний перехід до наступного етапу дослідження.

У першому розділі роботи «Становлення та сучасне розуміння узуфрукта в цивільному праві» дисертантом послідовно розкрито становлення та розвиток інституту узуфрукта в актах цивільного законодавства на українських землях (с. 27-42). Заслугує на позитивну оцінку звернення автора до історичних витоків досліджуваного інституту, оскільки правова природа узуфрукта не може бути належно з'ясована поза контекстом його формування у римському приватному праві та подальшої рецепції у європейських цивільних кодифікаціях. Проведений аналіз дав авторові можливість виокремити характерні ознаки узуфрукта та відмежувати його від суміжних правових конструкцій – володіння, сервітуту, емфітевзису і суперфіцію (с. 43-56).

Змістовно важливим є проведений у цьому розділі роботи аналіз моделей правового регулювання узуфрукта в європейських правопорядках. Автор не обмежився механічним зіставленням нормативних положень, а виявив спільні риси та особливості правових моделей, закріплених у Німецькому цивільному уложенні та Французькому цивільному кодексі (с. 77-85), простежив їх вплив на цивільне законодавство інших держав, визначив періодизацію становлення та розвитку інституту узуфрукта на території України (с. 93-94) та оцінив можливості використання відповідного досвіду під час оновлення цивільного законодавства України.

У другому розділі «Договір узуфрукта як правова модель договірних відносин» розкрито поняття та юридичну природу договору узуфрукта, охарактеризовано його сторони та зміст. Центральне місце у цій частині роботи посідає питання про співвідношення речових і зобов'язальних елементів відповідних правовідносин. Дисертант обґрунтовано виходить із того, що договір узуфрукта, будучи результатом погодженого волевиявлення сторін, породжує не лише зобов'язання між власником та узуфруктарієм, а й виступає підставою виникнення самостійного речового права на чуже майно.

Позитивної оцінки заслуговує відмежування договору узуфрукта від договору найму (оренди) (с. 105-108). Автор не зводить різницю між ними лише до окремих умов чи обсягу правомочностей користувача, а проводить

розмежування на рівні юридичної природи прав, що виникають на їх підставі. Це дозволило послідовно пояснити абсолютний характер права узуфруктарія, специфіку його захисту та особливості правового становища власника після встановлення узуфрукта.

Достатньо повно в роботі розкрита правова характеристика договору узуфрукта, його предмет, строк, суб'єктний склад, а також права та обов'язків сторін. Автором враховано, що можливість особи виступати стороною відповідного договору залежить не лише від загальних положень про цивільну правосуб'єктність, а й від виду майна, права власності та спеціальних законодавчих обмежень (с. 123).

У третьому розділі «Договір узуфрукта як підстава встановлення, зміни та припинення обмежених речових прав» автором проаналізовано порядок укладення договору, вимоги до його чинності, особливості встановлення узуфрукта державного і комунального майна, а також підстави зміни та припинення відповідних правовідносин. Обґрунтованим є висновок про складний юридичний склад виникнення узуфрукта державного або комунального майна, до якого належать рішення уповноваженого суб'єкта, укладення договору та, у передбачених законом випадках, державна реєстрація речового права (с. 189).

Особливу увагу приділено наслідкам поєднання в досліджуваній конструкції договірних та речових елементів. Дисертант слушно зауважує, що зміна або розірвання договору не можуть оцінюватися без урахування самотійного характеру речового права узуфруктарія (с. 190). Це має значення як для визначення моменту припинення права, так і для захисту інтересів сторін та третіх осіб.

Висновки дисертації відповідають її змісту, узгоджуються з поставленими завданнями та належно відображають основні результати дослідження. Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства мають конкретний характер, ґрунтуються на проведеному теоретичному і порівняльно-правовому аналізі та спрямовані на забезпечення системного нормативного регулювання узуфрукта.

Загалом дисертація справляє враження цілісної, самотійної та завершеної кваліфікаційної наукової праці. У ній розв'язано поставлене наукове завдання, що полягає у формуванні комплексного цивілістичного розуміння договору узуфрукта, визначенні його юридичної природи, місця в системі цивільно-правових договорів та значення як підстави виникнення, зміни і припинення речового права на чуже майно.

Наукова новизна результатів і достовірність наукових положень дисертаційної роботи. Наукова новизна дисертаційної роботи Володимира Миколайовича Паньківського зумовлена передусім комплексним дослідженням договору узуфрукта як самотійної цивільно-правової конструкції, що поєднує

договірний механізм встановлення права та речово-правовий результат його реалізації. Попри наявність у вітчизняній цивілістиці наукових праць, присвячених окремим речовим правам на чуже майно, загальним положенням про узуфрукт, непоіменованим договорам і користуванню чужим майном, договір узуфрукта до цього часу не був предметом окремого дисертаційного дослідження. Тому звернення автора саме до договірної форми встановлення узуфрукта та з'ясування її місця у системі приватноправових конструкцій має важливе наукове значення. Положення наукової новизни узгоджуються з метою, завданнями та змістом дисертації й відображають результати проведеного автором аналізу.

До науково значущих результатів роботи належить запропонована автором періодизація розвитку інституту узуфрукта, яка дала змогу простежити еволюцію відповідних правових підходів від римського приватного права до сучасного етапу розвитку цивільного законодавства України. Важливе значення має проведене автором зіставлення законодавчого підходу до узуфрукта державного та комунального майна з конструкцією узуфрукта, запропонованою в проекті Цивільного кодексу України. Дисертант обґрунтовано звертає увагу на відмінності між цими моделями та оцінює їх із позицій усталеного цивілістичного розуміння узуфрукта як обмеженого речового права.

Науковою новизною характеризується обґрунтування належності договору узуфрукта до непоіменованих цивільно-правових договорів. Відповідний висновок є важливим для визначення джерел і способів правового регулювання договірних відносин до моменту нормативного закріплення цієї конструкції. Автор слушно пов'язує можливість укладення такого договору із принципом свободи договору та необхідністю застосування загальних положень про правочини, договори й основні засади цивільного законодавства.

Заслугує на позитивну оцінку авторське визначення договору узуфрукта як договірної моделі, за якою власник установлює для іншої особи обмежене речове право та передає або зобов'язується передати майно у володіння і користування з можливістю одержання плодів, продукції та доходів за умови збереження цільового призначення речі. Запропонована дефініція відображає подвійний правовий ефект договору, поєднуючи волевиявлення сторін із виникненням у набувача самостійного речового права.

Новими та належно аргументованими є положення щодо правової характеристики договору узуфрукта. Автор доводить його каузальний характер, можливість побудови за реальною або консенсуальною моделлю, оплатність чи безоплатність залежно від виду відповідних відносин, а також строковий або безстроковий характер.

Науково обґрунтованим є висновок про предмет договору узуфрукта, яким можуть бути неспоживні рухомі та нерухомі речі та інші об'єкти, щодо яких допускається встановлення узуфрукта. Автор аргументує належність предмета

до істотних умов договору та водночас заперечує обов'язкове віднесення до них строку і ціни. Така позиція послідовно обґрунтована з урахуванням можливості як оплатного, так і безоплатного, строкового та безстрокового узуфрукта.

Позитивної оцінки заслуговує уточнення дисертантом правової природи узуфрукта як самостійного обмеженого речового права, а не «зменшеної» чи неповної форми права власності. Правомочності узуфруктарія виникають не внаслідок передання йому частини права власності, а становлять зміст окремого обмеженого речового права. Такий підхід має принципове значення для визначення меж користування майном, характеру правового зв'язку між власником і узуфруктарієм, а також способів захисту останнього від порушень з боку третіх осіб і самого власника. Логічним продовженням зазначеної позиції є висновок про поєднання після укладення договору узуфрукта двох взаємопов'язаних, але відмінних за юридичною природою правових зв'язків. Зобов'язальні правовідносини виникають між сторонами договору та охоплюють їхні взаємні права й обов'язки, тоді як речове право узуфруктарія має абсолютний характер і діє щодо невизначеного кола осіб.

Практичне значення мають пропозиції дисертанта щодо вдосконалення положень проекту Цивільного кодексу України. Вони стосуються поширення узуфрукта нерухомого майна на земельну ділянку, необхідну для користування таким майном, визначення правового режиму складників і приналежностей речі, користування надрами, прав на виявлені скарби, а також страхування майна, переданого в узуфрукт. Незалежно від можливості подальшої дискусії щодо окремих з них, ці пропозиції є змістовно пов'язаними з проведенням дослідженням та такими, що можуть бути використані у нормотворчій діяльності.

Достовірність сформульованих наукових положень забезпечується належною джерельною та методологічною основою роботи. Автором проаналізовано акти цивільного законодавства України, проектні положення оновленого Цивільного кодексу України, кодифіковані акти європейських держав, матеріали судової практики та значний масив цивілістичної літератури. Застосування історико-правового методу дозволило простежити генезу інституту узуфрукта, порівняльно-правового – встановити спільні й відмінні риси моделей його регулювання в європейських та інших правових системах, діалектичного – сформулювати поняття договору узуфрукта та окреслити його юридичну природу, прогностичного – визначити тенденції правового регулювання договірних відносин узуфрукта в Україні та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства.

Висновки дисертації послідовно випливають із проведеного аналізу та кореспондують поставленим завданням. Авторські рекомендації сформульовано з урахуванням доктринальних засад речового та договірної права, а також потреб практичного застосування досліджуваної конструкції. Це дає підстави

вважати одержані результати достовірними, науково обґрунтованими та такими, що мають значення для подальшого розвитку вітчизняної цивілістичної доктрини й удосконалення цивільного законодавства України.

Значущість результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їх використання. Одержані дисертантом результати мають істотне значення як для подальшого розвитку науки цивільного права, так і для вдосконалення правового регулювання речових прав на чуже майно в Україні. Наукова цінність роботи полягає насамперед у тому, що вона формує комплексне доктринальне бачення договору узуфрукта як самостійної цивільно-правової конструкції, визначає його місце у системі цивільно-правових договорів та розкриває особливості співвідношення договірних і речово-правових елементів відповідних правовідносин. Сформульовані у роботі теоретичні висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень інституту обмежених речових прав та поглиблення сучасних уявлень про їх виникнення та здійснення.

Практичне значення дисертації визначається її спрямованістю на вирішення конкретних проблем удосконалення цивільного законодавства України. Запропоновані автором рекомендації щодо нормативного регулювання договору узуфрукта, визначення його істотних умов, правового статусу сторін, особливостей виникнення, здійснення та припинення права узуфрукта можуть бути використані під час подальшого доопрацювання положень оновленого Цивільного кодексу України, а також при розробленні спеціальних нормативно-правових актів.

Не менш важливим є практичне значення проведеного дослідження для правозастосовної діяльності. Результати роботи можуть бути використані судами під час тлумачення положень цивільного законодавства, вирішення спорів, пов'язаних із встановленням, здійсненням та припиненням права узуфрукта.

Окремої уваги заслуговує освітнє значення дисертаційної роботи. Її результати можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Речове право», «Договірне право», під час підготовки підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, а також у процесі виконання здобувачами наукових досліджень із проблематики речових прав та договору узуфрукта.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження мають комплексне значення для розвитку сучасної цивілістичної доктрини, удосконалення національного цивільного законодавства, формування єдиної правозастосовної практики та подальшого розвитку юридичної освіти.

Практичне значення одержаних результатів у можливості їх використання під час подальшого вдосконалення цивільного законодавства України у сфері правового регулювання узуфрукта та договірної конструкції, що

забезпечує його виникнення. Запропоновані автором підходи до визначення юридичної природи договору узуфрукта, його істотних умов можуть бути враховані в процесі рекодифікації цивільного законодавства.

Сформульовані автором висновки щодо співвідношення договірних та речово-правових елементів узуфрукта, порядку виникнення відповідного речового права, а також особливостей реалізації прав і виконання обов'язків його суб'єктів можуть сприяти формуванню єдиних підходів при вирішенні цивільно-правових спорів, пов'язаних із користуванням чужим майном, та при тлумаченні положень цивільного законодавства.

Практичний інтерес становлять також запропоновані дисертантом рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання узуфрукта державного і комунального майна, визначення правового режиму земельної ділянки, пов'язаної з об'єктом узуфрукта, користування приналежностями речі, страхування майна та інших питань, які нині залишаються недостатньо врегульованими. Реалізація цих пропозицій сприятиме підвищенню правової визначеності у сфері речових прав на чуже майно та забезпеченню належного балансу інтересів власника і узуфруктарія.

У цілому практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що сформульовані у ній висновки та рекомендації мають не лише теоретичне, а й прикладне спрямування, можуть бути безпосередньо використані у нормотворчій, правозастосовній та науковій діяльності.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи достатньою мірою висвітлено в наукових публікаціях автора. Опубліковані праці відображають зміст дисертації, охоплюють її ключові теоретичні положення, результати проведеного дослідження та сформульовані рекомендації. Апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях сприяла їх науковому обговоренню, а рівень і повнота оприлюднення відповідають вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дотримання академічної доброчесності. Під час ознайомлення з дисертаційною роботою та науковими публікаціями здобувача не виявлено ознак порушення принципів академічної доброчесності. Дисертація має самостійний характер, містить належні посилання на використані джерела, коректне цитування наукових праць і нормативно-правових актів, а наведені авторські положення та висновки є результатом власного наукового дослідження. Підстав стверджувати про наявність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших порушень академічної доброчесності не встановлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи і її окремих положень. Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Володимира Миколайовича Паньківського на тему «Договір

узуфрукта», слід зазначити, що окремі його положення мають дискусійний характер і потребують додаткової аргументації під час публічного захисту:

1. У першому розділі дисертації автор здійснює ґрунтовний історико-правовий аналіз становлення інституту узуфрукта, розкриває його еволюцію від римського права до сучасних європейських правових систем (с. 27-42). Водночас дискусійним видається питання про співвідношення рецепції узуфрукта та адаптації цього інституту до сучасного приватного права України. В роботі автор доводить спадковість правової конструкції узуфрукта, однак меншою мірою розкриває, чи зберігає сучасний узуфрукт свою класичну правову природу, чи фактично набуває нової якості під впливом сучасних принципів цивільного права, насамперед принципів добросовісності, розумності, справедливості та соціальної функції права власності.

2. Позитивно оцінюючи запропоновану автором концепцію договору узуфрукта як непоіменованого цивільно-правового договору (с. 19; с. 104), водночас варто звернути увагу на недостатню розробленість питання про межі реалізації принципу свободи договору при встановленні речового права. Якщо щодо зобов'язальних відносин свобода договору традиційно визнається визначальним принципом, то у сфері речового права його дія об'єктивно обмежується. У зв'язку з цим потребує додаткового теоретичного обґрунтування питання, якою мірою сторони можуть самостійно визначати зміст договору узуфрукта, якщо юридична природа самого речового права є незмінною.

3. У третьому розділі роботи автор детально аналізує питання зміни та припинення договору узуфрукта (с. 179-188). Водночас дискусійним залишається співвідношення припинення договірної зобов'язання та припинення самого речового права узуфрукта. У роботі ці процеси здебільшого розглядаються як взаємопов'язані, однак недостатньо уваги приділено ситуаціям, коли припинення договору не обов'язково означає одночасне припинення речового права або навпаки. Більш детальне дослідження автономності цих юридичних фактів дозволило б чіткіше визначити співвідношення речово-правових і зобов'язально-правових наслідків договору узуфрукта та сприяло б формуванню завершеності концепції його правової природи.

Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, не зменшують наукової новизни, теоретичної та практичної цінності одержаних результатів, а спрямовані на поглиблення наукових ідей та висновків у досліджуваній сфері наукових інтересів.

Загальна оцінка роботи та її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Володимира Миколайовича Паньківського на тему «Договір узуфрукта» є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, у якому на належному теоретичному рівні розв'язано актуальне наукове завдання, пов'язане з визначенням правової природи договору узуфрукта, його місця у системі цивільно-правових договорів та особливостей

виникнення, здійснення, зміни і припинення відповідних правовідносин.

Зміст дисертації відповідає заявленій темі, поставленій меті та сформульованим завданням. Одержані результати характеризуються науковою новизною, належним рівнем обґрунтованості, теоретичним і практичним значенням. Основні положення роботи достатньо повно викладені у наукових публікаціях здобувача, а порушень академічної доброчесності під час ознайомлення з дисертацією не встановлено.

За актуальністю обраної теми, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю висновків і рекомендацій, повнотою викладу результатів у наукових працях, теоретичним та практичним значенням дисертаційна робота відповідає вимогам, установленим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Паньківський Володимир Миколайович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Опонент

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права,
навчально-наукового юридичного інституту
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Руслана ГЕЙНЦ

